

wel een aanzienlijk muzischer mens. Andere vriendschappen uit die tijd worden tevens behandeld: de niet zo diepe, maar wel oude banden met de vooraanstaande archeoloog en bibliothecaris Fulvio Orsini (Wouter Bracke) en de in de loop van zijn leven steeds frequenter wordende contacten met de jezuïet Francesco Benei (Hugo Peeters). Wat betreft intellectueel gewicht misschien niet zeer belangrijk, maar wel veelzeggend genoeg voor een appreciatie van de wereld waarin Lipsius vertoefde, is de dichterlijke vriendschap met Paul Schede (Paulus Melissus), de bibliothecaris te Heidelberg (beschreven door Robert Seidel), de bewondering die de Augsburger patriciër en antiquarius Marcus Welser voor Lipsius koesterde (Jan Papy), de somtijds wat stekelige uitwisseling van denkbeelden over klassieke filologie met Isaac Casaubon (Gilbert Tournoy), de bijna huiselijke geborgenheid die spreekt uit Lipsius' contacten met de familie van zijn grote Leidse vriend Janus Dousa (Chris L. Heesakkers) en de wederzijdse waardering van Lipsius en zijn landsman, de historicus en antiquarius Stephanus Pighius, die elkaar in Wenen hadden leren kennen (Mare Laureys).

Al deze figuren zijn, hoewel natuurlijk bekend bij specialisten, toch te beschouwen als mindere goden in vergelijking met de beroemdheden wier betrekkingen tot Lipsius de revue passerend: Philip Sidney (Philip J. Ford), Michel de Montaigne (Michel Magnien), Joseph Scaliger, opvolger van Lipsius in Leiden (Paul Nelles), Carolus Clusius (Jeanine de Landtsheer) en Hugo Grotius (Arthur Eyffinger). Maar hun roem garandeert niet altijd dat er ook een inhoudelijk interessante verhandeling over het opgegeven thema te schrijven is. Aan Sidney werd slechts één traktaatje over de juiste uitspraak van het Latijn opgedragen; het verscheen vlak voor zijn dood in 1586. Daar noch Lipsius noch Montaigne zich bijzonder diepzinnig over eikaars werken hebben uitgelaten, blijft hun verhouding iets ondoorgrondelijks houden. Scaligers werkwijze als historicus wordt met die van Lipsius vergeleken, waarbij hun niet zeer diepgaande, en dan ook niet behandelde, persoonlijke betrekkingen geen rol spelen. Ook de bijdrage over Lipsius en Grotius gaat veeleer over hun gemeenschappelijke intellectuele inspiratie (opgedaan uit bijvoorbeeld de Stoa) dan over hun schaarse contacten of de — hier trouwens ontkende—beïnvloeding van Grotius door de veel oudere Lipsius. Daarentegen is er bij Clusius sprake geweest van een langdurige epistolaire humanistenvriendschap; de behandeling daarvan draagt mijns inziens meer bij tot een beter begrip van de wereld van Lipsius dan de stukken over de andere beroemdheden. Datzelfde geldt voor twee bijdragen over contacten die Lipsius in zijn jeugd in Leuven opdeed: met de Brabantse jezuïet van Spaanse afkomst Martin Antonio Delrio (Werner Thomas) en met de theoloog en editor van de Plantijnse poly-glotbijbel Benito Arias Montano alsmede met de Spaanse geleerde Pedro Ximenes, die jarenlang vruchteloos poogde een apologie van het katholieke geloof te voltooien (Ronald W. Truman).

De artikelen schenken de lezer alle een stukje mozaïek, een stukje uit de legpuzzel van leven en werken van Justus Lipsius. Als zodanig is de bundel bepaald waardevol. Leesbaar is hij ook, ondanks het feit dat hij in vier talen is gesteld (Frans, Italiaans, Engels, Duits). Maar zo weerspiegelt het boek met recht de internationale wereld van het late humanisme.

M. E. H. N. Mout

J. C. Streng, *'Stemme in staat'. De bestuurlijke elite in de stadsrepubliek Zwolle 1579-1795* (Dissertatie Leiden 1997; Hilversum: Verloren, 1997, 605 blz., f79,-, ISBN 90 6550 548 2).

Het eliteonderzoek heeft zich tot nu toe hoofdzakelijk op Holland en Zeeland geconcentreerd; het patriciaat in de landgewesten is verwaarloosd. Toch zijn de onderzoeksresultaten van het

'West-Nederlands model' niet zomaar toepasbaar op het 'Oost-Nederlands model'; de gezworen gemeente liet de stedelijke elite niet onberoerd. De verhoudingen in de IJsselsteden lagen bovendien anders dan in de Gelderse steden. Deze studie vormt daarom een welkome aanwinst.

Zwolle was de derde stemhebbende stad van Overijssel. Het inwonertal nam tussen 1600 en 1800 van ca. 6.500 tot ca. 12.000 toe. De auteur zoekt de verklaring in een stijging van de gemiddelde levensduur (56), maar dat is niet ernstig te nemen. De stad was een regionaal centrum van nijverheid en handel; de doorvoerhandel van linnen en vetgemeste ossen naar Holland en de produktie van linnen, knopen en spelden floreerden met name in de periode 1680-1730/1750. Het kan geen toeval zijn dat de bevolkingsgroei juist in dit tijdvak viel (53-54). De auteur beschouwt de demografische en economische ontwikkeling vanuit 1795 en verschafte slechts een vluchtige impressie van de voorgaande twee eeuwen.

Het boek concentreert zich op de politieke elite. Volgens het 'Oost-Nederlands model' bestond de magistraat uit acht raden en acht schepenen, die jaarlijks werden gekozen door twaalf via loting aangewezen leden van de 48-koppige gezworen gemeente. Het was voor de magistraten niet mogelijk terug te vallen op een vroedschap, zodat hun positie wankel bleef; dit kwam de stadhouder wel te stude. Normaliter zaten zij echter tot in lengte van dagen op het kussen; de vervangingsgraad was één per jaar. Zij hadden het bestuur en de rechtspraak in handen. De gezworen gemeente, die zich via coöptatie aanvulde, kon haar stem verheffen bij belastingheffing, wetgeving, oorlog en vrede. Met hoogstens vijf bijeenkomsten per jaar in aanwezigheid van de magistraat moet haar invloed zeer gering zijn geweest. De regeringsreglementen (1675-1702 en 1747-1795) reduceerden haar inspraak bijna tot nul. Tevens kwam de magistraat aan de ketting van de stadhouder en zijn lokale luitenant te liggen. De auteur beschouwt het politiek bestel teveel vanuit 1795 en van de formele kant; het wordt niet duidelijk hoe het 'Oost-Nederlands model' in de praktijk werkte.

Het gedeelte over de samenstelling van het Zwolse stadsbestuur vormt het hart van het boek; de auteur benadert het tijdvak van de Republiek nu voor het eerst evenwichtig. Hij beklemtoont dat er geen sprake was van een geleidelijke opklimming in de elite; de magistraten sloegen de schutterij, de kerkeraad en zelfs de gezworen gemeente in toenemende mate over. Tevens benadrukt hij dat de mogelijkheid tot sociale stijging gering was maar in de achttiende eeuw door het uitsterven en terugtreden van families niet afnam. Wel verdween de mogelijkheid via het huwelijksbootje in het patriciaat te komen. De regenten behoorden, zoals gewoonlijk, tot de meest vooraanstaande, welvarende en ontwikkelde inwoners. Zij beschikten over een vermogen van ca. 10.000 tot 90.000 gulden, dat bestond uit grond en huizen binnen en buiten de stad, en hadden steeds vaker een universitaire opleiding achter de rug. Edelen en ambachtslieden verdwenen al snel uit het stadsbestuur; magistraten en gemeenslieden kwamen in toenemende mate voort uit kringen van renteniers, vrije beroepsbeoefenaren en ondernemers. Doop-, trouw- en begraafregisters en notariële archieven, voor zover bewaard, zijn niet systematisch geraadpleegd, zodat familieverhoudingen, huwelijkspatronen, demografische patronen en veel aspecten van de leefwereld van het patriciaat en de gezworen gemeente buiten beschouwing blijven.

De auteur besteedt uitzonderlijk veel aandacht aan statussymbolen, door hem de stadhuiscultuur gedoopt. Daartoe rekent hij de mythe van een vrije rijksstad, het stadswapen, de stads-sleutels, drinkbepers, precedentiekwesies, kerkvensters, kerkenbanken, begrafenissen en feestmaaltijden. De uiterlijke schijn en de eigentijdse belevingswereld nemen in het boek een zeer prominente plaats in; dit vormt zowel een bron van kracht als van zwakte. De auteur beperkt zich bij het politiek bedrijf tot de beschrijving van enkele religieuze en politieke tendenties; ideologische aspecten worden daarbij systematisch verwaarloosd. Na 1618 zou het stadsbe-

stuur alleen om pragmatische redenen de calvinistische kerk hebben gesteund bij het proces van confessionalisering, dat met aanzienlijke druk gepaard ging. Dit had zo'n succes — bijna driekwart van de bevolking raakte in calvinistisch vaarwater — dat na 1680 grotere tolerantie kon worden betracht. De factiestrijd in Overijssel en de stad zou slechts om macht, invloed, ambten en patronage zijn gegaan; de politieke elite trachtte hardnekkig met ongebreidelde vrijheidsdrang tussen de druk van de bevolking en de stadhouder door te laveren. De patriottentijd krijgt door die benaderingswijze een wat onwezenlijk karakter.

Het boek is goed maar wijldopig geschreven; de formulering en analyse hadden scherper kunnen en mogen zijn. Alle nadruk ligt op de 'soevereine stadstaat Zwolle', die zich alleen bezighield met het stedelijk belang, volstrekt autonoom was en geen enkele druk van buiten had te duchten, behalve van de stadhouder. Men krijgt de indruk dat de stad in een soort vacuüm opereerde; de zelfstandigheid wordt verabsoluteerd. De rol van Zwolle in het provinciaal en generaliteitsraderwerk komt niet eens ter sprake. Dat is des te eigenaardiger als men de excessieve aandacht voor elementaire verschijnselen als het conservatisme, het hiërarchisch denken, het corporatisme en het christendom in aanmerking neemt. Het comparatieve aspect komt onvoldoende uit de verf; vergelijkingen met het patriciaat in andere provincies en met de gezworen gemeente in Gelderland zijn spaarzaam. De klemtoon ligt ook veel te veel op de tweede helft van de achttiende eeuw. Men vermoedt dat het boek in eerste aanleg als een studie over Zwolle in de patriottentijd is opgezet. Toch vormt het een belangrijke stimulans voor verder onderzoek op een onontgonnen terrein.

G. de Bruin

J. I. Israel, *Conflicts of empires. Spain, the Low Countries and the struggle for world supremacy, 1585-1713* (Londen, Rio Grande: The Hambledon press, 1997, xxv + 420 biz., £45.-, ISBN 1 85285 161 9).

Onversaagd blijft de Engelse hoogleraar J. I. Israel voortbouwen aan een verbluffend oeuvre. Zijn dadendrang blijkt zelfs na het vuistdikke *The Dutch republic* (Oxford, 1995) niet te zijn afgenomen. Zijn zevende boek bevat een tweede selectie uit de verspreide geschriften. De achttien essays, waaronder vijf gloednieuwe, stammen bijna allemaal uit de jaren 1990 en sluiten qua thematiek nauw aan bij eerder werk, al vertonen zij minder het karakter van voorstudies dan de artikelen in *Empires and entrepots* (Londen, 1990). Alle opstellen zijn gefundeerd op primair bronnenmateriaal uit een veelheid van archieven in geheel Europa; de eruditie, talenkennis, werkkraft en veelzijdigheid van de auteur dwingen zoals altijd groot respect af. De inleiding tracht de suggestie van een eenheid te wekken, maar die is niet te bespeuren. De enige rode draad vormt de afkeer van het structuralisme. Israel concentreert zich op de belevingswereld van de tijdgenoten en de invloed van de korte termijn; onzekerheid en wisselvalligheid vieren daarbij hoogtij. Elke pagina geeft blijk van zijn groeiende voorliefde voor verhalende politieke geschiedschrijving. Deze aanpak heeft zowel voor- als nadelen.

De achttien essays zijn onder drie noemers te vangen. Zes opstellen handelen over de strijd tussen Spanje, Frankrijk en de Republiek in de eerste helft van de zeventiende eeuw. Centraal staat 'Olivares, the Cardinal-infante and Spain's strategy in the Low Countries. The road to Rocroi, 1635-43'. Israel trekt hierin ouderwets ten strijde tegen de heersende geschiedschrijving. Stradling is het belangrijkste aanvalsobject. Volgens Israel concentreerde de Spaanse oorlogsmachine zich na 1635 minder op Frankrijk dan op de Republiek; zij zou gemakkelijker